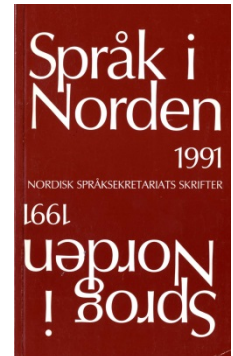

Sprog i Norden

Titel: Språkmöten och mötespråk i Norden
Forfatter: Ulla Börestam Uhlmann
Kilde: Sprog i Norden, 1991, s. 5-25
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkmöten och mötesspråk i Norden

Av Ulla Börestam Uhlmann

Det har många gånger framförts att vi bör bredda vår kunskap om den nordiska språkgemenskapen med studier av nordisk kommunikation i autentiska situationer. Vi vet från experimentella studier att vissa problem kan väntas, men vi vet inte hur problemen hanteras i verkliga livet. Vi känner heller inte till den rätta balansen mellan problem och möjligheter. Sedan en tid tillbaka håller jag på med ett projekt kring dessa frågor, och ett övergripande syfte är att kartlägga och tillvarata nordbors språkliga erfarenheter av kontakter med varandra. En första övergripande bild har skapats genom en enkätundersökning som gjordes 1989. Ett frågeformulär delades ut vid 24 nordiska sammankomster av olika slag (se bil.), och närmare 1000 personer deltog. Rapporten börjar just bli färdig, och jag skall berätta lite vad jag vet om verklighetens språkgemenskap efter första fasen. Undersökningen kommer att kompletteras med observation och inspelning av autentiska samtal på video, dock bara mellan danskar, norrmän och svenskar. Den delen av projektet är ännu bara i insamlingsfasen.

Den teoretiska ramen för projektet har jag tagit i begreppet språkgemenskap, och så småningom skall jag försöka koppla samman de bägge delundersökningarna inom den ram begreppet ger. Tanken är att enkätundersökningens kvantitativa gruppdata skall balanseras av mer kvalitativt orienterade uppgifter om räckvidden av nordisk språkgemenskap.

Innan jag fortsätter skall jag bara nämna ett par termer som är centrala, och det gäller dikotomin mellan primär och sekundär språkgemenskap (se Dahlstedt 1975:22–23 el. 1981). Den *primära* delen omfattar nordbor som har danska, norska eller svenska som modersmål, övriga nordbor innefattas i den *sekundära* språkgemenskapen. I fråga om den sistnämnda gruppen är tanken att språkgemenskapen skapas genom inläring av ett av den primära gruppens språk (danska på Färöarna, Grönland samt Island och svenska i Finland). Samerna är i

hög grad tvåspråkiga. Man kan diskutera om bägge typerna av språklig förankring kan rymmas i begreppet språkgemenskap, den språkliga likheten är ju en mer central drivfjäder för den primära. I ett viktigt hänseende har vi dock en språkgemenskap, och jag tänker då på att samlad nordisk språkplanering i vissa avseenden förekommer. Ett utslag av vad sådan kan innebära är den språkliga handlingsplanen för 90-talets första halvdel. Huvudspåret i den nordiska språkplaneringen är att möjliggöra användning av danska, norska och svenska i inter-nordiska sammanhang. Här skapas med andra ord ett slags övergripande normer för kommunikationen.

Enkätundersökningen präglas av att representanter för både den primära och den sekundära språkgemenskapen deltagit, och jag skall redogöra för huvuddragen i vad de berättat om den språkliga interaktionen vid undersökningsmötena. I redogörelsen nedan koncentrerar jag mig på skillnader mellan å ena sidan dansk-, norsk- och svensktalande, och å andra sidan personer med finska eller isländska som modersmål. Några få färingar och en enda grönlänning deltog, men eftersom smågrupper gör signifikansberäkningarna otillförlitliga måste behandlingen av dessa personers uppgifter här anstå. Vilka möten som ingick i undersökningen framgår av bilagan.

Om vi tänker oss att danska är nordiskt mötesspråk inte bara för danskar utan även för islänningar, färingar och grönlänningar, och svenska inte bara för rikssvenskar/finlandssvenskar utan även för finnar, kan vi med ledning av enkel matematik förvänta att svenska varit majoritetens nordiska mötesspråk i min studie. Svenska har i sådana fall nyttjats av 58%, danska av 23% och norska – som ju saknar språkliga stödtrupper – av 18%. Jag tror inte det är ovanligt att nordiska möten får en sådan (svensk)språklig slagsida, om än inte i lika hög grad. Svenska språket får på detta sätt en särställning, och vi vet sedan tidigare att nämnda språk kan dominera även utanför möteslokaler. Svensken har inte för inte fått epitet som «Nordens storebror» eller «Nordens amerikan». Att sådana utomspråkliga förhållanden kan få språkliga konsekvenser har noterats (se t.ex. Dahlstedt 1971, Telemann 1980). Øivind Maurud (1976:154) skriver i sammanfattningen från sin välbe-

kanta undersökning om nordisk språkförståelse att Sveriges ledande position går som en röd tråd genom vad informanterna berättat om sina grannlandskontakter, och här ser han en viktig förklaring till undersökningsresultatet.

Frågeformuläret besvarades vid slutet av mötena, och gällde själva undersökningsmötet ifråga. Enkätundersökningen innehåller upplysningar om *förståelse*, om *hur man själv gjorde sig förstådd*, om *tolkning* och om synen på tolkning samt slutligen hur man skulle vilja *förbättra den språkliga kommunikationen*.

Uppgifterna kan lite mer schematiskt uppställas så här:

Förståelse under mötet:

- förståelse generell
- förståelse av olika språk/språkformer
- förståelse i olika situationer

Att själv göra sig förstådd:

- tala sitt språk som vanligt
- ändra samtalsstil (saktare/tydligare/upprepning)
- ändra ord och/eller uttal
- *växla språk*:
 - internordisk kodväxling
 - växling till engelska

Tolkning och inställning till tolkning

Hur kommunikationen skulle kunna förbättras

Först skall jag summariskt behandla den bild undersökningen ger av förståelsen under mötet. Som man kan se av skissen ovan belystes denna ur tre infallsvinklar. På alla tre punkterna fick man skatta hur förståelsen fungerat på en femgradig skala (mycket bra, bra, tillfredsställande/medel, dåligt, mycket dåligt).

Enkätens första fråga gällde kommunikationen i generell avseende, och det allmänna intrycket var mycket positivt. Likväl avslöjar kommentarerna emellanåt att rätt stora problem förekom. Detta gäller främst i relationerna mellan finnar och

övriga nordbor. Här tycks man vara beredd att överse med stora besvärligheter. Hur kan man vara nöjd samtidigt som man noterar att det fanns personer på mötet som man av språkliga orsaker inte alls kunde tala med? En del forskare (se t.ex. Le Page & Tabouret-Keller 1985) menar att språkgemenskapen främst är en ideologisk enhet, baserad på faktorer som identifikation och attityder. Denna ideologiskt sammanhållande kraft är antagligen mycket stark för vår nordiska språkgemenskap.

Enigheten om hur bra förståelsen fungerade under mötena är stor, och den mätare av eventuella åsiktskillnader som bakgrundsvariablerna kan sägas vara ger i de flesta fall negativt utslag. På en punkt kan man emellertid tycka att resultatet är överraskande. Det kan synas paradoxalt att förståelsen varit mer problemfylld vid längre möten än vid kortare. Vi brukar ju ofta se förståelseproblemen som tröskelproblem på initial nivå. Exakt samma tendens har jag tidigare (Börestam 1984:140) dokumenterat i en undersökning om internordisk kommunikation på Island.

Icke förvånande däremot var att kommunikationen fungerade bäst i små sammanhang. Samtal med andra nordbor på tu man hand var den samspelsform som allra flest kommit i och som man samtidigt gav de högsta kvalitetsskattningarna. Då det gällde informationsförmedling (föredrag och liknande) hade kommunikationen fungerat lite sämre.

Forskning om nordisk språkförståelse (t.ex. Haugen 1953, Maurud 1976 och Bø 1978) har främst gällt begripandet inom den primära språkgemenskapen, även kallat grannspråkförståelse. Vi vet att norrmännen klarar sig bra, men att båda danskar och svenskar har problem i kommunikationen med varandra, dock så att svenskarnas problem med att förstå danska språket är större än danskarnas problem med svenskan. Erfarenheterna visar att finnarnas svårigheter med danska språket «utan tvekan är det största förståelseproblemet» (Att förstå varandra i Norden 1986:6). Här är besvärligheterna så stora att man måste förutsätta att finnar i regel inte begriper danska.

Informanterna fick börja med att anteckna vilka språk eller språkformer de hört under mötet. Vissa språkliga nyansskillnader är säkerligen svåra att notera, såsom skillnaden mellan en

finne som talar god (finlands)svenska och en finlandssvensk. Säkerligen är det också svårt att alla gånger veta vad islänningarna avser att tala. Här får vi räkna med en viss osäkerhet i upplysningarna. I tabell 1 har jag fört samman andelen informanter som noterat att deras förståelse var antingen «mycket bra» eller «bra», dvs personer som noterat att deras förståelse varit kvalitativt sett god.

Tabell 1. Förståelse av de olika språken/språkformerna. Procentuell andel informanter som karakteriserat sin förståelse med omdömet «bra» eller «mycket bra». Modersmål/egen språkform ingår inte i bedömningen.

Språk/språkform

	Danska	Norska	Svenska	Finl. svenska	Svenska av finne	Danska/ skand. av isl.
danskar	—	92	80	50	43	86
norrmän	80	—	98	76	69	74
svenskar	48	91	—	—	—	64
finl.sv.	41	88	—	—	—	52
finnar	5	19	55	76	—	14
islänning.	74	55	42	68	60	—

Vad gäller *danska* språket (sifferkolumnen till vänster) ser vi att norrmännen har den bästa förståelsen, relativt tätt följda av islänningarna. Detta trots att sistnämnda grupp lärt sig danska som främmande språk. Islänningarnas förståelse av danska är klart bättre än svenskarnas. Bland dem förstod bara hälften danska bra, finlandssvenskarna något sämre. I den finska gruppen är förståelsen mycket låg, och bara 5% har en god förståelse av danskan.

Norska förstås mycket bra av danskar och svenskar, anmärkningsvärt nog med samma värden. Finlandssvenskarna förstår norska ungefär lika bra. Finnarna förstår norska dåligt, dock något bättre än de klarar danskan. Islänningarna har en hyfsad förståelse, dock klart sämre än förståelsen av danska.

Enligt mätvärdena för *svenska* har norrmännen den överlägset bästa förståelsen, alla språk räknade. Danskarna förstår

svenska sämre än norrmännen gör, dock bättre än vad svenskarna förstår danska. Samma asymmetriska tendens finns belagd i tidigare undersökningar (Maurud 1976, Bö 1978, Haugen 1953 – hos Haugen dock ej i alla deluppgifter om förståelse svenska/norska). En tänkbar delförklaring är tidigare nämnda storebrorsmentalitet bland svenskarna. Bara vad gäller svenska skattar majoriteten av finnarna sin kapacitet som god. Islänningarna bedömer sin förståelse av svenska som underlägsen danska, klart sämre än vad finnarna förstår svenska. Vi kan notera att islänningarnas förståelse av danska når en högre nivå än finnarnas likaledes inlärd förståelse av svenska. Islänningarna har säkert ett övertag eftersom isländska och danska är besläktade språk, detta i motsats till finska och svenska. En annan faktor som enligt min mening kan tänkas inverka är det förhållandet att islänningarna i nordiska sammanhang är en minoritetsgrupp medan finnarna tillhör majoritetsgrupperna. Sådana faktorer har ofta betydelse för beredvilligheten att forcera språkliga avstånd.

Vad gäller *finlandssvenska* menar såväl finnar som islänningar att de förstår denna finländska varietet av svenska bättre än rikssvenska. Danskar och norrmän har den motsatta uppfattningen. Bara om finnarna kan vi säga att bedömningen gjorts med precision, för övriga grupper har det säkert varit svårt att alla gånger avgöra vilken typ av svenska det gäller.

Informanterna tycks vara rätt eniga om att det varit svårare att förstå *svenska talad av finne* än svenska talad av person med språket som modersmål. Antagligen är detta ytterligare en avspeglning av de kommunikationssvårigheter som belastat interaktionen mellan finnar och icke svensktalande nordbor.

Majoriteten av danskar, norrmän och svenskar menar att de förstår *islänningarna* bra, medan finnarnas förståelse är låg. Som helhet menar informanterna att de förstår islänningarnas variant av danska bättre än danska talad av en person med danska som modersmål. Här är alltså tendensen den motsatta jämfört med förståelsen av svenska talad av finskspråkig.

Bilden utkristalliserar vissa problemfält, men huvudsyftet med enkätundersökningen var att gå ett steg längre och undersöka vad som görs – och av vilka – för att överkomma proble-

men. Innan jag går in på vilka ansträngningarna var, vill jag fördjupa problembilden genom att nämna vilka grupper som bemödat sig i relationerna med varandra. Av tabell 2 framgår huvuddragen i upplysningarna om detta. Finnar och islänningar har uteslutits eftersom upplysningarna i deras fall är rätt triviala – de har ju fått anstränga sig gentemot nästan alla andra nordbor. Jag vill påpeka att siffrorna inte alldeles neutralt speglar den språkliga problembilden, eftersom sannolikheten att komma i samspråk med varandra påverkas bl.a. av hur många representanter ett språk har på mötet ifråga. Resultatet är därför mest talande för relationerna mellan de stora grupperna (danskar, norrmän, svenskar samt deras uppgifter om kontakt med finnar). Om finlandssvenskarna skall nämnas att deras största enskilda problemgrupp var danskarna, och i samtal med danskar hade de lagt ned nästan 40% av sina ansträngningar.

Tabell 2. Språkliga ansträngningar; Om ja, i kontakten med vilka? Obs endast huvudgrupper!

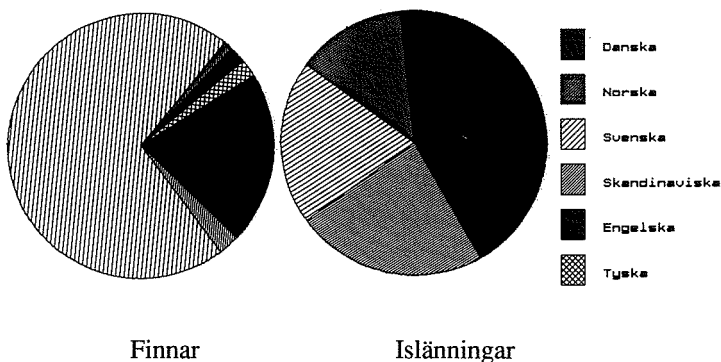
i kontakt med	Danskar	Norrmän	Svenskar
dansktalande	–	19%	34%
norsktalande	18%	–	12%
svensktalande	32%	16%	–
finsktalande	30%	36%	26%
isl.talande	3%	6%	15%

Språkgemenskapen har utan tvekan sina starkaste länkar mellan personer med norska eller svenska alternativt danska eller norska som modersmål. Här är det rätt sällan man behövt anstränga sig alls. Detsamma gäller dock inte för kommunikationen mellan danskar och svenskar. Faktum är att för danskarnas del är det lika vanligt med ansträngningar gentemot svenskar som mot finnar. Och för svenskarna gäller att ansträngningarna till och med varit större gentemot danskarna än mot finnarna. Med andra ord är det lika vanligt med problem redan inom den primära språkgemenskapen (svenskar-danskar) som i mötet mellan den primära och den sekundära språkgemenskapen (finnar-danskar m.fl.).

Hur gick man då till väga för att överkomma besvärligheterna? Den frågan utvecklades i spörsmålet: *Gjorde du själv under mötet särskilda språkliga ansträngningar för att lättare bli förstådd av andra nordbor?*

Av finnar, islänningar m.fl. förväntar vi de största internordiska ansträngningarna. Inga av dessa kan räkna med att tala sina modersmål, i alla fall inte utan en ständigt närvarande tolk. Mellan finnar och islänningar finns dock en påtaglig skillnad, illustrerad i figuren nedan. Skissen visar vilka nordiska kontaktspråk man uppgivit att man använt i första hand under mötet. Skandinaviska är den term informanterna själva använt, dock har ordet säkert olika innebörd för de bägge grupperna. För islänningarnas del betecknar ju ordet ofta ett traditionellt danskt läsuttal.

Figur 1. Finnars och islänningars nordiska kontaktspråk.

När finnar och islänningar skall äta av den nordiska kakan sker uppskärningen efter helt olika principer. Islänningarna skär den proportionellt sett i jämntjocka bitar. Figuren speglar hur islänningarna språkligt sett har fler realistiska valmöjligheter i kontakten med andra nordbor än finnarna. Finnarna förefaller inte ha några andra verkliga handlingsalternativ än svenska språket (och engelska). Språkligt sett skulle man kunna karakterisera förhållandet svenska-finska som en bilateral länk info-gad i det nordiska samarbetet.

Vi skall därefter se vad personer med danska, norska eller svenska som modersmål har berättat om sina språkliga ansträngningar. Här skall man enligt tänkta normer tala sina modersmål som vanligt, och det är intressant att se hur många som menar att de kunnat göra detta. Vi skall studera tabell 3.

Tabell 3. Gjorde du själv under mötet språkliga ansträngningar för att lättare bli förstådd av andra nordbor? Procentuell andel efter modersmål

danskar	92%
norrmän	78%
svenskar	75%
finlandssvenskar	59%
totalt	80%

Totalsiffran visar att hela 80% menar att de gjort särskilda språkliga bemödanden av en eller annan art under mötena. Resterande femtedel av skandinaverna har med andra ord noterat att de talat sina modersmål som vanligt. Helt klart är att danskarna anser sig ha gjort de största ansträngningarna, svensktalande grupper de minsta. Sistnämnda kategori är följaktligen den grupp personer vilka i störst utsträckning menar att de kunnat tala sina modersmål som vanligt. En bakgrund till detta har jag redan berört i det enkla faktum att svenska är majoritetens nordiska mötesspråk. För finlandssvenskarnas del kan man undra om de inte mer än andra grupper håller på möjligheten att tala egna modersmålet i nordiska sammanhang eftersom de till vardags så ofta måste växla språk i samtal med sina finsktalande landsmän.

Man fick också gå vidare och specificera vilka ansträngningar man menade att man gjort. De första svarsalternativen gällde ändring av samtalsstil antingen på så sätt att man talat saktare och tydligare än normalt eller att man upprepat det man redan sagt. Vad gäller upprepning är skillnaderna inte statistiskt signifikanta. En dryg fjärdedel av skandinaverna menar att de praktiserat omtagning. Kanske upplevs denna strategi inte som något utmärkande för nordisk kontakt (jämfört med

nationell). Kanske är det inte heller en strategi man tar till på eget initiativ, utan mer på uppmaning av andra.

Informanternas bild av hur de ansträngt sig för att tala saktare och/eller tydligare än normalt framgår av tabell 4.

Tabell 4. Ändring av samtalsstil; saktare/tydligare än normalt. Procentuell andel efter modersmål

danskar	86%
norrmän	68%
svenskar	66%
finlandssvenskar	44%
totalt	71%

Här är mönstret detsamma som för helhetsbilden av språkliga bemödanden, och danskarnas ansträngningar är otvetydigt störst. Norrmän och svenskar har gjort ungefär lika mycket. Kanske speglar den låga finlandssvenska siffran en vanlig uppfattning om finlandssvenskan som en särskilt tydlig form av svenska språket.

Innan vi går vidare vill jag påpeka att olika typer av ansträngningar ingalunda utesluter varandra. Inget hindrar att en dansk ändrar samtalsstil när han talar med en svensk, men att samma person i samtal med en finne växlar språk. Dessutom kan han ha gjort olika saker med olika svenskar respektive finnar. Samförekomst av åtgärder på olika plan är det vanliga, men i några få fall har informanterna noterat att de *bara* ändrat samtalsstil och inget annat. Bland dem som har danska, norska eller svenska som modersmål gäller detta för en dryg tiondel av gruppen. Denna tiondel skulle man kunna lägga samman med den skara personer vilka talat sina språk som vanligt. I så fall visar det sig att cirka en tredjedel av skandinaverna talat sina modersmål på mötena mer eller mindre som vanligt.

En viktig punkt var att se hur många som menade att de förändrat ord eller uttal i olika utsträckning under mötet. Frågan kom till för att ge en bild av hur vanligt det är med språklig anpassning (skandinaviska?). Inställningen till sådan språkblandning varierar högst betydligt, vilket inledningsvis ett par

citat skall få illustrera. Efter citatet anger jag modersmål i förkortning (DA = danska etc).

«Skandinaviska i odramatisk framtoning är sympatiskt och borde uppmuntras (SV)».

«Et irritasjonsmoment på dette møtet er det tilnærmede «felleskandinaviske», en slags knoting deltakerne fra Norge, Sverige og Danmark bestrebet seg på. Slik jeg ser det, er norsk, dansk og svensk lettere å forstå for andre fra Norden i uforfalsket stand (NO)».

Vad gäller informanternas uppgifter om hur de ändrat ord och/eller uttal (tabell 5) utkristalliserar sig samma bild som i tabellerna 3 och 4 ovan.

Tabell 5. Ändring av ord och/eller uttal. Procentuell andel efter modersmål

danskar	65%
normän	49%
svenskar	39%
finlandssvenskar	16%
totalt	48%

Danskarnas ansträngningar är som tidigare de största, och några exempel skall få belysa vissa tendenser i inriktningen av ansträngningarna.

- Svensk med dansk accent (DA)
- Forsøgte at tale svensk eller skandinaviseret mit dansk (DA)
- Anvendte «polarwahili» – benyttede «skandinaviske» ord – fx. «Arbetsmarknad» i stedet for «Arbejdsmarked», «utbildning» i st.f. «uddannelse» etc. (DA)
- Indflettede svenske ord, når finnerne tilkendegav at de ikke forstod (DA)
- Jeg talte 3/4 svensk (DA)
- Indføjelse af svenske ord af hensyn til finnerne (DA)
- Med danskene snakket jeg bokmål til tross for at jeg vanligvis snakker en nynorsk dialekt (NO)

- Langsom tale, med bruk av enkelte svenske ord, av hensyn til *finnene* (NO)
- Lot som jeg var svensk. Brukte svenske ord jeg visste avvek fra norske (NO)
- Brukte typiske svenske ord (NO)
- Min dialekt er fra Hardanger. Denne er vanskelig å forstå, slik at jeg må snakke et normalisert bokmål. Dessuten en del skandinaviske (dvs svenske) uttrykk (NO)
- Jag har en särpräglad dialekt (skånska) som jag försökte hålla tillbaka och tala «rikssvenska» (SV)
- Valde enklare ord och färre ord för att beskriva något. Nöjde mig med att formulera det viktigaste. Använde även ord i det andra språket som jag känner till (norska, danska). Analyserna blir lidande av att jag begränsade mitt ordval liksom beskrivningarna (SV)
- Jag använde andra ord på svenska och någon gång engelska ord och uttryck. Speciellt yrkes- och facktermer i enskilda samtal med finskspråkig kollega (SV)
- Använde ibland norska eller danska ord (SV)
- Undvek svensk jargong och svenskt «fikonspråk» liksom förkortningar. Undvek också, eller förklarade, sådant som tillhör invandrarpolitik (SV)
- Blandade in «skandinaviska» ord och fraser. Aktade mig för konstruktioner som är nyintroducerade i svenskan (SV)

Trenden förefaller vara den att danskar och normän anpassar sig i svensk riktning. Danskarna gör det dock – som vi sett av statistiken – oftare än normmännen. Normmännen ser ofta ett första steg i att tala mindre dialektalt. Liknande synpunkter möter man ofta från svenskarna, dvs. man talar mer riksspråkligt. Svenskarna förefaller vara den grupp som allra mest laborerar inom det egna språkets ram, och ofta söker man svenska ersättningar för ord och uttryck som man vet vållar kommunikationsproblem. Sådana synpunkter möter man så gott som aldrig från danskarna.

Några tänkbara orsaker till att vi får detta mönster har jag redan berört, och jag vill än en gång påminna om svenskans ställning som majoritetens nordiska mötesspråk i min under-

sökning. Uppgifterna om förståelse visar att svenskarna förstår danska dåligt och finnarna knappast alls. Tillsammans kan denna mer eller mindre svensktalande majoritet blockera kommunikationen. För finnarnas del är det vanligt att man tiger och lider – till sista mötesdagen, då det lossnar i samband med utvärderingen av sammankomstens innehåll.

Finnarnas problem är stora, och många av dem ser den heterogena språksituationen som ett hinder. Hos många paras denna upplevelse med en känsla av språklig ojämlikhet. Då man föreslår lösningar på problemen sker det i första hand efter någon av följande tre infallsvinklar:

- svenska som nordiskt mötesspråk
- engelska som nordiskt mötesspråk
- tolkning vid nordiska möten

Som vi sett ovan sker redan en viss anpassning till svenska språket, och man kan diskutera om anpassningen rymmer en tendens till ett nordiskt överspråk. Att vi skulle antingen skapa eller välja ett språk för internordisk kommunikation är en aspekt på samnordisk språkvård som emellanåt förs fram, men som erfarna bedömare brukar avfärda som orealistisk (se t.ex. Nordisk språkplanlegging 1981:99–113 för en diskussion om ortografireform). Kanske är en sådan utveckling inte heller önskvärd. Själv blir jag allt mer övertygad om att det ligger en fara i att kräva alltför stor språklig anpassning (ord/uttal) av folk. Kvaliteten i den nordiska språkgemenskapen ligger i att så många nordbor som möjligt skall kunna tala sina egna modersmål. Om vi inte slår vakt om denna kvalitativa grundval slår vi enligt min mening den första spiken i kistan för den nordiska språkgemenskapen och gör att den lättare slås ut av en internationell språkgemenskap baserad på engelska. Tyvärr är det denna kvalitativa grundval som finnarna så kraftigt reagerar emot, eftersom rättigheten inte omfattar dem själva. Framförallt i den finska gruppen finns det folk som mer eller mindre allvarligt menar att vi lika gärna kunde tala engelska med varandra, och jag tänkte övergå till att beskriva den bild enkätundersökningen tecknar av detta.

En dryg tredjedel av enkättagarna har noterat att de hörde *engelska* användas en eller flera gånger under den nordiska

sammankomst de bevistade. I fyra tiondelar av fallen har man nämnt att det var finnar som talade språket, övriga nordbor i mindre utsträckning än så. Denna uppfattning stämmer i stort sett med informanternas uppgifter om egen växling till språket (se tabell 6).

Tabell 6. Egen växling till engelska. Procentuell andel efter modersmål

danskar	21%
norrmän	27%
svenskar	22%
finlandssvenskar	3%
finnar	36%
islänningar	19%
totalt	26%

Som jag redan nämnt har växling till engelska varit vanligast i den finska gruppen (36%). Bland danskar, svenskar och islänningar har cirka en femtedel växlat till engelska. Något fler bland norrmännen än bland dansk- och svensktalande har växlat till engelska. Detta beror enligt min bestämda uppfattning på att norrmännens problemgrupp relativt sett oftare är finnar och att dessa ofta föredrar att växla till engelska. Till skillnad från norrmännen har danskarna problem både med finnar och svenskar och generaliserar därför oftare svenskan som strategi. Förvånansvärt få islänningar har talat engelska. Bakom den låga finlandssvenska siffran ligger en enda persons växling till engelska.

För övrigt är ålder en starkt utslagsgivande faktor för benägenheten att växla till engelska, och olika åldersgrupper företer signifikanta skillnader på denna punkt (tabell 7).

Tabell 7. Växling till engelska. Procentuell andel efter ålder

< 26 år	41%
26–45 år	26%
46–65 år	21%
> 65 år	20%
totalt	26%

Yngre personer har betydligt oftare än andra växlat till engelska, och användningen minskar sedan med åren. Man kan diskutera om siffrorna belyser en utvecklingstendens inom den nordiska språkgemenskapen att allt mer gå över till engelska, eller om de i stället berättar något om yngre personers inställning till nordisk samvaro och dess språkliga normer. Säkert är det i hög grad en attitydfråga, men förklaringarna behöver inte utesluta varandra.

För övrigt var det vanligare att man tagit till engelska vid större och längre möten än vid små och kortare. Vid de allra minsta mötena (< 19 deltagare) hade man inte i något enda fall växlat till engelska. Användningen ökade sedan med deltagarantalet för att åter minska vid de allra största mötena (100 deltagare eller mer). Jag gissar att jättemötena tenderar att bli så anonyma att man helt enkelt talar mindre – även på engelska – med varandra. Samma mönster, dock utan rekyl på slutet, avtecknade sig efter bakgrundsfaktorn möteslängd, och det visade sig att man betydligt oftare växlat till engelska ju längre sammankomsterna var. Säkert är det så att sannolikheten att möta en person med benägenhet att växla till engelska ökar då mötet sträcks ut i tiden. Kanske säger anteckningarna också något om kommunikationens kvalitet, och jag vill påminna om att informanternas åsikter om förståelsen i generellt avseende redovisade fler problem efter längre möten än efter kortare.

Ett annat sätt att angripa språkproblemen är *tolkning*, och sådan har förekommit i nordiska sammanhang sedan mitten av 70-talet. Vid en fjärdedel av undersökningsmötena förekom tolkning med professionell tolk. I samtliga fall rörde det sig företrädesvis om simultantolkning vid plenara överläggningar. Vid 17 av de 24 mötena har en eller flera av informanterna registrerat hur någon av mötesdeltagarna eller arrangörerna fick rycka in som tolk. Om vi betecknar detta som amatörtolkning förekom alltså sådan i starkt skiftande utsträckning vid 70% av mötena. Speciellt vanligt var amatörtolkning vid sammankomster som hölls på fritiden inom folkliga organisationer av olika slag (sektor 3 i bil.). Där var det också sällsynt med professionell tolk, säkert mycket av ekonomiska skäl. För

övrigt är det inte alls så att professionell tolkning och amatör-tolkning behöver utesluta varandra.

Det i särklass vanligaste var tolkning från danska, norska och svenska till finska och från finska till svenska. När en dansk får finska språket tolkat är det med andra ord rätt vanligt att det sker via svenskan. Kanske kan detta bidra ytterligare till att stärka svenskans ställning vid nordiska möten. En annan fråga som det finns anledning att penetrera är huruvida tolkningen påverkar tendensen att blanda språk på skandinaviskt maner. En del yrkestolkar föredrar oblandat språk, eftersom de annars kan bli osäkra på vilken innebörd ett ord används i. Andra tolkar menar att detta inte har någon betydelse alls. Kanske är frågan för övrigt inte alls relevant eftersom språkblandning säkert är vanligare på tu man hand än i de plenara sammanhang som är tolkens främsta domän.

Undersökningen visar att inställningen till tolkning varierar på ett ytterst signifikant sätt. Nästan alla bakgrundsvariabler ger utslag, och några huvudlinjer framgår i tabellerna 8–10. I tabell 8 kan vi studera utfallet efter modersmål.

Tabell 8. Är tolkning – från din sida sett – ett bra sätt att lösa språkproblem vid samnordiska möten? Procentuell andel efter modersmål

	Ja	Nej	Vet ej	Totalt
danskar	53%	36%	11%	100%
norrmän	58%	32%	11%	101%
svenskar	64%	28%	8%	100%
finlandssvenskar	73%	20%	6%	99%
finnar	83%	10%	7%	100%
islänningar	50%	33%	17%	100%

Tabellen visar att finnarna är den grupp som allra mest tagit ställning i frågan, och att ställningstagandet för deras del är så gott som entydigt positivt (83% ja). Finlandssvenskarnas intresse är nästan lika stort, kanske för att de mer än andra sett till finnarnas behov. Danskarna är mest negativa, medan islänningarnas hållning närmast kan beskrivas som avvaktande.

En annan utslagsgivande faktor är ålder, och utfallet framgår av tabell 9.

Tabell 9. Är tolkning – från din sida sett – ett bra sätt att lösa språkproblem vid samnordiska möten? Procentuell andel efter ålder

	Ja	Nej	Vet ej	Totalt
< 26 år	59%	22%	19%	100%
26–45 år	66%	24%	10%	100%
46–65 år	68%	27%	5%	100%
> 65 år	70%	17%	13%	100%

Vad gäller ålder är tendensen den att äldre personer är mer positiva än yngre. Samtidigt är yngre personer mer ambivalenta än äldre (19% vet ej).

Ytterligare skillnader gäller kön, och kan studeras i tabell 10.

Tabell 10. Är tolkning – från din sida sett – ett bra sätt att lösa språkproblem vid samnordiska möten? Procentuell andel efter kön

	Ja	Nej	Vet ej	Totalt
kvinnor	79%	13%	8%	100%
män	52%	38%	10%	100%

Könsskillnaderna är så stora att kvinnor och män förefaller ha helt olika uppfattningar i frågan. Tabellen visar att kvinnornas intresse är betydligt större än männens. En bakomliggande faktor kan ligga i tidigare nordisk möteserfarenhet, det är nämligen så att männen är betydligt erfarnare än kvinnorna. Om man slår ut resultatet efter informanternas olika grader av nordisk möteserfarenhet ser man att det är de internordiska noviserna som allra mest önskar tolkning. Kanske är detta en bekräftelse på en rätt vanlig uppfattning att tolkning kan fungera som en inkörsport till nordiskt samarbete för de nytillkomna.

Väldigt många informanter har kommenterat tolkningens vara eller icke vara. I den diskussion man kan vilja föra talar man emellertid påfallande ofta förbi varandra, eftersom frågan ses på olika plan. Här urskiljer sig en principiell sida och en mer praktisk sida. I tablån nedan har jag sammanställt de vanligaste argumenten.

Figur 2. Diskussionen om tolkning

	För tolkning	Mot tolkning
Värde-argument	+ tolkning ger jämlikhet, alla kan tala sina modersmål	- bara de skandinaviska språken skall användas internordiskt och då är tolkning inte nödvändig
Praktiska, ekonomiska och sociala argument	gör kommunikationen effektivare	dyrt, tidsödande, påverkar kommunikationens sociala moment negativt

Frågan om tolkning är ytterst viktig, inte minst som en aspekt på vad internationalisering av de nordiska kontakterna kan föra med sig. Detsamma gäller förstas användningen av engelska. Principiellt sett möjliggör tolkningen användning av alla språk, dvs även den sekundära språkgemenskapens inom nordiskt samarbete. I nuläget gäller det främst finska, men även islänningar kan komma att nyttja tolk i större utsträckning. Om dessa grupper föredrar att använda sina egna språk är tolkning nödvändigt såvida inte andra nordbor föredrar att drastiskt öka sina kunskaper i den sekundära språkgemenskapens språk.

Många informanter har noterat att kommunikationen vid ett sammordiskt möte på ett väsentligt sätt har språkliga aspekter. Många förslag framfördes på hur den nordiska språkförståelsen – just vid t.ex. sammordiska möten – skulle kunna förbättras. Efter en noggrann genomläsning har jag efter bästa förmåga katalogiserat förslagen och det visar sig att ungefär 31% av förslagen rör arrangemangen vid nordiska möten. Lika många (31%) rör personligt ansvar för kommunikationen (t.ex. tala sakta). Resterande uppslag gäller till en fjärdedel språkplanering (t.ex. bättre ordlistor, gemensamt språk) och i 13% av fal-

len åtgärder för att öka de internordiska kontakterna (t.ex. via massmedia). Kanske vore nordiska möten i sig ett tacksamt verksamhetsfält för den samnordiska språkvården, och kanske kunde språkfrågorna tillvaratas av en speciell informationskonsult.

Litteraturförteckning

Att förstå varandra i Norden – språkråd till nordbor i nordiskt samarbete (1986). En handledning utgiven av Nordiska rådet, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret. Nordisk språksekretariats skrifter 6.

Bø, Inge (1978): Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråkforståelsen. Rogalandsforskning, rapport nr. 4. Stavanger.

Börestam, Ulla (1984): Språkförståelse och språkpreferenser i internordisk kommunikation på Island. FUMS rapport nr 120. Uppsala universitet.

Dahlstedt, Karl-Hampus (1971): Den nordiska språkgemenskapen. I: *Språkvård* 4–1971. S. 10–16.

(1975): Språksituationen i Norden. I: *Grannspråk och minoritetsspråk i Norden*. Nordisk utredningsserie 1975:32. S. 19–30.

(1980): Språksituationen i Norden. *Språket i vårt språk*. Utgiven av Svenska Akademien. PAN/Norstedts. Stockholm. S. 102–118.

Handlingsprogram för nordiskt språkligt samarbete 1990–95. Nordiska ministerrådet.

Le Page, R.B. & Tabouret-Keller Andrée (1985). Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity. Cambridge University Press.

Haugen, Einar (1953): Nordiske språkproblemer – en opinionsundersøkelse I. *Nordisk tidskrift*. S. 225–249.

Nordisk språkplanlegging. Rapport fra en konferanse 25.–27. mars 1981. Nordisk språksekretariats rapporter 2. Oslo.

Maurud, Øivind (1976): NaboSpråksforståelse i Skandinavia. Nordisk utredningsserie 1976:13.

Teleman, Ulf (1980): Om den dansk-svenska hörförståelsens betingelser. I: *Nysvenska studier*. Uppsala. S. 268–280.

Bilaga

Tabell 1. Möten som ingår i enkätundersökningen

1. Offentliga sektorn	Datum	Land	enkät-delt.	mötes-delt.
11. Nordiska rådets kulturutskott	26/2	SV	20	22
12. Nordiska ämbetsmannakommittén för konsumentfrågor	24-25/8	FI	20	20
13. Nordisk idébörs. Seminarium anordnat av Nordiska Industrifonden	31/8-2/9	DA	25	48
14. Nordiska Rektorsmötet. Seminarium om havsresurser	12/6	IS	44	56
15. Nordiskt integrationsseminarium om flyktningfrågor	24-26/5	FI	37	60
16. Nordisk socialhögskolekonferens	14-18/8	FI	83	135
17. Nordiska samarbetsrådet i kyrkogårds- och krematoriefrågor	13-15/6	IS	10	10
18. Nordiskt utbildningsprojekt för utveckling av social service	17-21/4	NO	17	22
2. Privata sektorn, näringsliv	Datum	Land	enkät-delt.	mötes-delt.
21. Fritidsresor. Internkurs för reseledare	29/7-7/8	SV	11	11

22. SAS. Redaktionsmöte på personaltidning	14/11	SV	6	6
23. Nordiska Gasbuss-projektet	26/4	DA	23	23
24. Bankinstitutens arbetsgivarorga- nisation. Nordiska direktörs- mötet	9-11/8	NO	9	9
25. Nordiska Metallarbetare- sekretariatet. Nordisk facklig politisk ungdomskurs	17-22/4	NO	36	52
26. Nordiska jordemoderförbundet. Kongress	26-28/5	FI	219	450 (345) ¹
27. Nordisk Mejerikongress	12-16/6	IS	95	288
28. Ericson Telecom. Ledarskapskurs	29/5-2/6	NO	19	19
3. (Folkliga) organisationer	Datum	Land	enkät- delt.	mötes- delt.
31. Nordiska ABF-skolan	21/5-2/6	FI	27	33
32. Nordiskt amatörteaterråd. Konferens	31/5-4/6	DA	30	65
33. Nordiska regel- och tolknings- gruppen. Fotbollförbundet	8-9/9	DA	11	16
34. Nordiska FN-förbundet. Kurs	31/7-5/8	SV	35	39
35. Nordisk ungdomsledarkurs. Riksidrottsförbundet	30/7-6/8	SV	34	42
36. Vänortsmöte	12-15/5	DA	47	75
37. Nordlek. Danskurs	20-23/7	NO	21	21
38. Nordisk försvarsträff/- vänortsmöte	4-7/5	FI	52	100

¹ De finska frågeformulären tog slut vid mötet så alla 450 mötesdelegaterna kunde inte delta. Siffran inom parentes är antalet personer som hade möjlighet att besvara enkäten.